

Från projekt till rikscentrum

Kuratorer i samverkan kring stöd för misshandlade och våldtagna kvinnor

Ingrid Claesson

Enligt beräkningar misshandlas varje år fler än 100.000 kvinnor i Sverige av män som de har eller haft en nära relation till, som de en gång älskat och litat på och som de kanske har barn tillsammans med. Ungefär 10% anmäler sina män, ett beslut som ofta är mycket svårt att fatta för den enskilda kvinnan och som fordrar allt upptänkligt stöd från såväl hälso- och sjukvården som socialtjänsten och rättsväsendet.

Kurator Ingrid Claesson var vid tiden för kuratorskonferensen verksam vid Akademiska sjukhusets rikscentrum för misshandlade och våldtagna kvinnor.

Männens våld gör mig ursinnig skrev professorn i straffrätt, Margareta Leijonhuvud i ett debattinlägg i Dagens Nyheter 95 11 24. Professor Leijonhuvud var sakkunnig i den kvinnovåldskommission som tillsattes av den dåvarande socialministern Bengt Westerberg. Hon fortsätter:

"Det är män och pojkar som utför våldet, det är män och pojkar som konsumerar underhållningsvåldet, det är män som producerar våldspornografin och män och pojkar som konsumerar den. Det är män som dödar i Rwanda och den sk ungdomsbrottsligheten är brott av pojkar respektive unga män."

Min artikel kommer att innehålla en översikt över de lagar som reglerar våld mot kvinnor och flickor i vårt århundrade. Jag tar upp statistik över anmälningsfrekvenser de senaste åren och berör skuldproblematiken. I min beskrivning av Rikscentrum för misshandlade och våldtagna kvinnor vid Kvinnokliniken kommer jag först att berätta om bakgrunden till centrets tillblivelse och därefter om vilket arbete som är tänkt att bedrivas där.

Rikskvinnocentrum för kvinnor som misshandlats och våldtagits

Centret heter sedan 2 oktober 1995 Rikskvinnocentrum för kvinnor som misshandlats och våldtagits. Centret har en mottagningsverksamhet där kvinnor kan läggas in akut, få telefonrådgivning dygnet runt. Det har an-

ställts ytterligare en kurator, en psykoterapeut en utbildningsledare och informatör. Sammanlagt finns 9 personer som arbetar med de tre hörnstenarna: patienter, information och utbildning samt forskning.

Statistik

Enligt den preliminära officiella statistiken för 1994 anmälades i hela riket 1.673 våldtäkter eller våldtäktsförsök. Av de anmälda våldtäktsbrotten var 1.445 brott riktade mot personer 15 år och äldre och 1.031 var av typen våldtäkt inomhus. Det anmälades också 1.289 brott av typ sexuellt tvång, utnyttjande m m mot person av motsatt kön. Den anmälda gärningsmannen är så gott som alltid en man. Det är därför så gott som uteslutande kvinnor eller flickor som är offer för de heterosexuella brotten. Anmälningsfrekvensen av våldtäkter de senaste åren visas i *tabell 1*.

Tabell 1. Antal polisanmälda våldtäkter 1989-1993.

1989	1990	1991	1992	1993
1462	1410	1462	1688	2153

Antalet anmälda brott som avser misshandel mot kvinnor uppgick år 1994 till 17.932 stycken. Av dessa hör 14.057 till kategorin "misshandel mot kvinnor inomhus, offer och gärningsman bekanta med varandra". I *tabell 2* kan vi se hur antalet anmälningar stadigt ökar, vilket kan tyda på att antalet faktiska brott också ökar men framför allt på det faktum att kvinnor i allt större utsträckning vågar att låta sig tystas av slag eller hotelser, att de har viljan till förändring. Beslutet att göra

Tabell 2. Antal polisanmälda fall av kvinnomisshandel för 1989-1993. (Bekant med offret, inom och utomhus).

1989	1990	1991	1992	1993
11.161	11.395	11.141	12.459	14.055

Männen som misshandlar är en heterogen grupp som inte låter sig inplaceras i något fack

en polisanmälan är ofta mycket svårt att fatta för den enskilda kvinnan, det kräver allt upptänkligt stöd från såväl hälso- och sjukvården som socialtjänst och rättsväsende.

Bakom ovanstående siffror döljer sig ett stort mörkertal och det oerhörda i att fler än 100.000 kvinnor varje år misshandlas av en man med vilken de haft en kärleksrelation, som de en gång älskat och litat på. Misshandeln sätter ibland fysiska spår, men framför allt är det ett psykiskt lidande som måste tas på allvar.

Juridiken, skulden och ansvarsbefrielsen

Vi har ofta en tendens att placera misshandlade kvinnor i en särskild grupp av människor, som om det vore en artskillnad i stället för en gradskillnad. Faktum är att kvinnorna kommer från alla samhällsklasser, ur alla åldersgrupper och från olika yrkeskategorier. Följaktligen är även männen som misshandlar en heterogen grupp som inte låter sig inplaceras i något fack. Det enda som männen tycks ha gemensamt är att de mycket sällan erkänner sin skuld. Den känslan står istället kvinnorna för, vilket inte är så konstigt när man vet att incest först på 30-talet blev en brottslig handling och att det under flera år även var offret som straffades. På 60-talet kom lagen som förbjöd våldtäkt inom äktenskapet och på 80-talet kom kvinnomisshandel att betraktas som ett allmänt åtalbart brott. Det är alltså först under det förra decenniet som det rättsliga förfaringsättet har placerat skulden för det sexualiserade våldet mot kvinnor och flickor där det hör hemma, nämligen hos förövaren.

I grunden är detta våld en jämställdhetsfråga och får inte betraktas som ett individualpsykologiskt problem, även om det krävs terapeutiska åtgärder för att hjälpa kvinnor att inse att de har rätt att lämna ett förhållande där de riskerar att bli misshandlade, att stärka deras självkänsla så att de, inte minst för eventuella barns skull, kan fatta ett adekvat beslut om sitt fortsatta liv.

Ett rikscentrum växer fram

För tio år sedan anordnades en konferens om kvinnomisshandel av Jämställdhetsgruppen vid Akademiska sjukhuset och Uppsala kommun. Ett första handlings-

program utarbetades som tyvärr inte fick så stor genomslagskraft. Några år senare gjordes en kartläggning i Uppsala läns landsting av vilka resurser som fanns för att bistå våldtagna kvinnor. Kartläggningen gjordes på initiativ av 3 socionomer, däribland undertecknad. Ett handlingsprogram för våldtagna utarbetades vid Kvinnokliniken och ett nätverk av kuratorer inom vuxenpsykiatri, polisen och Kvinnojouren bildades.

Samtidigt började jämställdhetsgruppen vid Akademiska sjukhuset och Landstinget centralt att intressera sig för problematiken och ordnade tillsammans med kuratorerna vid Akademiska sjukhuset konferensen "Våld mot kvinnor".

Projektgruppen "Omhändertagande vid Kvinnomisshandel" bildades 1990. Gruppen bestod av kuratorer från kvinno- och rehabiliteringsklinik, chefkurator, läkare från psykiatri, rättsmedicin och öronkliniken, en oralkirurg, sjuksköterskor vid akut- och kvinnoklinik, representant från kvinnojouren, en sociolog, en jämställdhetshandläggare och en sjukhuspräst. Sammansättningen av gruppen visar ämnets komplexitet och omfattning. Uppdraget var att utarbeta ett handlingsprogram och ett utbildningsprogram.

Basen för handlingsprogrammet blev en förfrågan till Kvinnojouren samt en pilotstudie bland personal på olika kliniker om kunskapsnivå när det gällde kvinnomisshandel. Ett stort utbildningsbehov av sjukvårdspersonal kom i dagen som gav upphov till den nedan beskrivna utbildningen.

Handlingsprogrammet kom att innehålla konkreta beskrivningar av hur läkarundersökningen ska gå till, råd om bemötande och omhändertagande i övrigt, samarbetsformer samt hur man skriver rättsintyg. Ett avsnitt berör anmälningsskyldighet och sekretess. Litteraturhänvisning och lista på viktiga adresser och telefonnummer finns också uppgjord.

Utbildningsprogrammet innehåller en teoretisk del om 30 timmar samt 10 timmars grupphandledning av en legitimerad psykoterapeut. Utbildningen ses som en fortlöpande process och pågår under minst ett halvår. Handledningen ger möjlighet att bearbeta och diskutera frågor som väcks både på intellektuellt och känslor-

Handlingsprogrammet kom att innehålla konkreta beskrivningar hur en läkarundersökning skall gå till, råd om bemötande, omhändertagande i övrigt, samarbetsformer m m

Utbildningsprogrammet innehåller en teoretisk del om 30 timmar samt 10 timmar grupphandledning av legitimerad psykoterapeut

mässigt plan. Den vänder sig i första hand till läkare, kuratorer och personal i arbetsledande ställning som i sitt dagliga arbete har till uppgift att sprida information. Vissa centrala kliniker valdes från början ut, exempelvis akuten, kvinnokliniken och psykiatri. Varje kurs (ca 15 personer) bildar ett nätverk som fortsätter att träffas efter det att utbildningen avslutats. Ett 100-tal personer inom vården kommer att ha erhållit utbildningen till våren 1995.

På kvinnokliniken blev vi så småningom ett tiotal utbildade personer som bildade ett nätverk med träffar två gånger per termin. Vi har bytt information i konkreta patientärenden, försökt förbättra rutiner på kliniken, informerat nyanställda doktorer m m.

När projektgruppen hade fullgjort sitt uppdrag bildades en referensgrupp för att följa upp det fortsatta arbetet inom sjukhuset.

En kartläggning från samhällsmedicinska institutionen i Uppsala, "Våldet i familjen" presenterades 1991. Förslag för framtida arbete blev att sprida befintliga handlingsprogram gällande barn- och kvinnomisshandel, att öka det tvärssektoriella samarbetet att arbeta förebyggande och att utbilda.

Landstingsförbundet har under den här perioden också haft en verksamhet med utbildningar och konferenser i programmet "Vården mot våldet" där kvinnomisshandel ingått som en naturlig del.

Ytterligare två konferenser värda att nämnas, är "Våga fråga - om sexualiserat våld" hösten 1992, arrangerad av Centrala jämställdhetskommittén på landstinget och referensgruppen för omhändertagande av misshandlade kvinnor, UAS. Den vände sig till sjukvårdspersonal, polis, socialsekreterare, skolpersonal m fl inom länet. Sammankomsten rönt så stort intresse att sjukhusets aula blev för liten, och vi i stället fick hålla till i Pingstkyrkan. Slutligen arrangerade universitetet tillsammans med landstinget en konferens i ämnet hösten 93 som vände sig till hela landet. Intresset var även då mycket stort.

Kvinnovåldskommissionens arbete

Sommaren 93 tillsattes kvinnovåldskommissionen av dåvarande chefen för socialdepartementet, statsrådet Bengt Westerberg. Kommissionen har sex ledamöter

förutom ordföranden och fyra sakkunniga. Dess uppdrag är att utifrån ett kvinnoperspektiv göra en översyn av frågor som rör våld mot kvinnor och föreslå åtgärder för att motverka sådant våld. Berörda områden var hälso- och sjukvården, socialtjänsten samt rättsväsendet. Överväganden skulle göras om det fanns behov av att inrätta en eller flera s k våldtäktskliniker och i så fall ange förutsättningarna för en sådan verksamhet. Denna fråga skulle behandlas med förtur.

Kvinnokliniken fick av den anledningen mottaga besök av kommissionen i november 93. Besöket ingick som ett led i den kartläggning i Sverige som gjordes av verksamheter på området inom hälso- och sjukvården. På Akademiska sjukhuset fanns program både för patientomhändertagande och för utbildning.

Delbetänkandet från kommissionen som nu föreligger (SOU 1994:56) slog fast att det inom hälso- och sjukvården skulle inrättas ett särskilt centrum för kvinnor som utsatts för våldtäkt och misshandel. Särskild vikt är lagd på att hjälpa kvinnor som utsatts för våld i nära relationer. Centrumet är tänkt som ett resurs- och kunskapscentrum och ska stå modell för det arbete som sker och behöver komma till stånd på andra håll i landet när det gäller mottagande av kvinnor som utsatts för våld.

Ett uppbyggnadsarbete tar sin början

Sedan september 94 finns ett embryo till den kommande verksamheten etablerat på Kvinnokliniken, UAS. De tre viktigaste hörnstenarna är patientarbete med kvinnan i centrum, utbildning och information samt forskning. Samarbetsformer ska utvecklas med den lokala kvinnojouren, rättsväsendet, socialtjänsten och primärvården. Ledningsfunktionen måste ha en sådan position att verksamheten förmår attrahera intresse och får respekt från andra verksamheter vid sjukhuset. Den har därför lagts på en välutbildad läkare. Övrig personal som knutits till verksamheten är ytterligare en läkare, en informatör, en sjuksköterska, en kurator och en kanslist. Så småningom kommer också en utbildningsledare och en leg psykoterapeut att anställas.

Patientarbetet ska bedrivas med utgångspunkt från att kvinnan utsatts för ett multitrauma. Hon är skadad

Centret är tänkt som ett resurs- och kunskapscentrum och skall stå modell för det arbete som behöver komma till stånd på andra håll i landet

Aktuella böcker från Bonnier Utbildning

Barn och sexuella övergrepp

Många som arbetar med barn känner att de inte har tillräckliga kunskaper om sexuella övergrepp.

Hur ska man möta de här barnen? Vilka symtom kan de ha? Vad bör man göra om man misstänker övergrepp?

Boken är skriven av överläkare Erik Kreyberg Normann, Oslo, medicinsk expert inom området. Den svenska översättningen är granskad av Monica Dahlström-Lannes. Boken innehåller lagstiftningen från 1995, är lättläst och överskådlig och en utmärkt uppslagsbok.

Kreyberg, Barn och sexuella övergrepp
112 s., litet format, Best nr 622-0836-5

Möte med den självmordsnära människan

Själv mord angår oss alla – inte minst personal inom hälso- och sjukvården, socialtjänsten och i skolan.

Hur kan man förstå den självmordsnära människan? Vilka frågor bör man ta upp med en människa i existentiell kris? Hur skall mötet med patienten läggas upp?

"Bokens budskap är klart uttryckt på ett enkelt väl integrerat språk. Den ger mycket att fundera på och kan bidra till läsarens såväl professionella som personliga utveckling. Jag hoppas den får stor spridning."

Jan Beskow i Läkartidningen 1995/37

Förordet till den svenska utgåvan har skrivits av Danuta Wasserman.

Bruland, Möte med den självmordsnära människan
144 s., litet format, Best nr 622-1088-2

Böckerna finns i bokhandeln
eller kan beställas från Bonnier Utbildning,
tel 08-696 86 00, Fax 08-696 86 10

BONNIER
UTBILDNING

Många kuratorer har erfarenhet av att möta kvinnor som utsatts för våld

ur såväl medicinsk, rättslig och psykosocial bemärkelse. Många kuratorer har erfarenhet av att möta kvinnor som utsatts för våld, det visar de preliminära svaren på en enkät som sänts ut till samtliga kuratorer inom somatiken och psykiatrin. Vår vana att samarbeta med andra myndigheter, att arbeta i team och vår kunskap om krisbearbetning och psykosocialt arbetssätt gör oss till självskrivna medarbetare i ett centrum för misshandlade och våldtagna kvinnor.

Redan nu ägnas en stor del av centrumets arbete till information och utbildning i första hand lokalt, men även ute i landet.

Rådgivning per telefon ska så småningom kunna erbjudas dygnet runt. Sjukvårdsinrättningar av olika slag, andra myndigheter samt kvinnor från alla delar av landet bör kunna vända sig till centrumet. Rådgivningen är inte avsedd att ersätta, utan snarare komplettera kvinnojourernas telefonjour.

Uppbyggnadsarbetet är tänkt att pågå under några år.

Kunskapen om våld mot kvinnor måste kunna tas i bruk i en samlad insats för att motverka sådant våld. Därför är forskning och utvecklingsarbete på olika nivåer och inom olika ämnesområden ett viktigt inslag i centrumets verksamhet. Här har kvinnojourerna gjort ett gediget basarbete, utan deras kunskap och erfarenhet hade vi haft små möjligheter att lyfta fram folkhälso problemet kvinno misshandel till en landstingskommunal angelägenhet som nu skett.

REFERENSER

Folkhälsoinstitutet 1994:10, Kvinnojourskunskap. Omhändertagande vid kvinno misshandel: Handlingsprogram och utbildningsprogram.

SCB: Kriminalstatistik

SOU: 1994:56 Ett centrum för kvinnor som våldtagits och misshandlats.